

Vzník a vývoj vesmíru

Rikard von Unge

Ústav teoretické fyziky a astrofyziky
Masarykova Univerzita

30.12.2017

Princip souřadnicové invariance

Fyzika nezávisí na volbě souřadnic

Princip souřadnicové invariance

Fyzika nezávisí na volbě souřadnic

Princip maximálního vlastního času

Nezrychlený pozorovatel vždy měří nejdelší čas

Princip souřadnicové invariance

Fyzika nezávisí na volbě souřadnic

Princip maximálního vlastního času

Nezrychlený pozorovatel vždy měří nejdelší čas

Co je to zrychlení?

Vznik a vývoj
vesmíru

Rikard von Unge

Obecná teorie
relativity

Principy

Zrychlení

Čas

Důkazy

Matematické
pomůcky

Gravitace

Kosmologie

Modely

Fyzika

Laboratoř vesmírů

Ingredience

Mícháme a necháme
vařit

Co je to zrychlení?

Zrychlení je to, co měříme svými smartfony!

Vznik a vývoj
vesmíru

Rikard von Unge

Obecná teorie
relativity

Principy

Zrychlení

Čas

Důkazy

Matematické
pomůcky

Gravitace

Kosmologie

Modely

Fyzika

Laboratoř vesmírů

Ingredience

Mícháme a necháme
vařit

Co je to zrychlení?

Zrychlení je to, co měříme svými smartfony!

Malý experiment (plán)

Vznik a vývoj
vesmíru

Rikard von Unge

Obecná teorie
relativity

Principy

Zrychlení

Čas

Důkazy

Matematické
pomůcky

Gravitace

Kosmologie

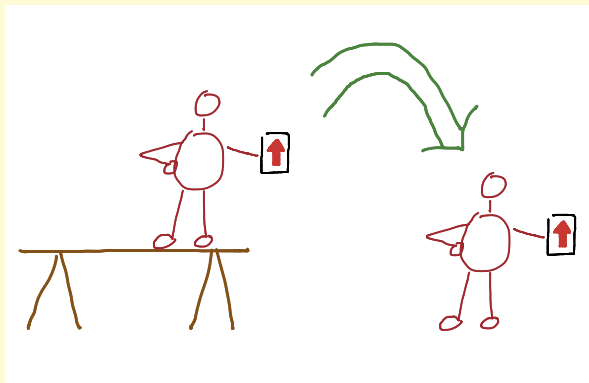
Modely

Fyzika

Laboratoř vesmírů

Ingredience

Mícháme a necháme
vařit

Malý experiment (data)

Vznik a vývoj
vesmíru

Rikard von Unger

Obecná teorie
relativity

Principy

Zrychlení

Čas

Důkazy

Matematické
pomůcky

Gravitace

Kosmologie

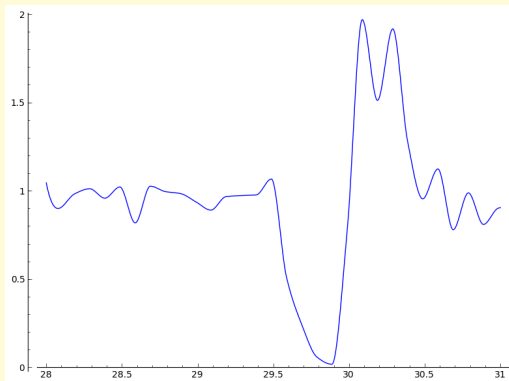
Modely

Fyzika

Laboratoř vesmírů

Ingredience

Mícháme a necháme
vařit

Ze Země na Měsíc, Jules Verne, (1870)

Od toho okamžení, kdy zem opustili, zmenšovala se jejich vlastní váha, jakož i váha koule a všech předmětů v ní uzavřených postupem neustálým. Ačkoliv nebyli s to, ustanoviti tento zponenáhlý byt váhy na předmětech v kouli obsažených, musil přece nastati okamžik kde jim, na nich samých a na věcech, jichž do rukou brali, nedostatek váhy musil se státi znatným.

....

Posud nebyli cítili plný nedostatek tíže, ač jim umenšení její bylo patrné, však tohoto dne, okolo jedenácté hodiny dopoledne, vyšinula se sklenice Nikolovi z ruky a zůstala v povětří viseti, jakoby ji neviditelná ruka udržovala! ? Ah! vykřikl Ardan, již ho máme ten bod obojetný, to bude ted' švanda! A popadnuv co v rukou měl, nádobí, láhve, nástroje položil je do vzduchu a vše zůstalo tam vězeti, kam to umístil.

....

–Je-li to možná? je-li to k víře podobno? křičel Ardan; není! a přece jest to pravda! jaký bychom to mohli býti model pro nanebevzetí! – Však ten záznak nebude dlouho trvat, pravil Barbikan; **jestli koule obojetný bod přeletí, přitáhne nás měsíc opět k podlaze.** – A budeme potom choditi po stropě, doložil Ardan. – Nikoliv, vysvětloval Barbikan, těžiště naší koule nachází se pod podlahou a přitažlivost měsíce je zponenáhla k sobě obrátí. – To se nám také všechno nohama vzhůru obrátí, mínil Ardan. – Toho se nestrachuj, podotkl Nikol, nic se nepřevrátí, neb přešnutí koule stane se velmi pomalu. – Tak jest, dodal Barbikan, **bude to ještě nějaký čas trvati, než se koule zcela převrátí, dříve však musíme minouti rozdělovací čáru zemské a měsíční tíže.**

....

Tento výjev zrušené tíže trval asi hodinu. **Cestovatelé cítili, že je nová síla opět k podlaze přitahuje** a Barbikan pozoroval, jak se strop válcové koule zponenáhla od dráhy uchyluje a těžší spodek její k měsíci se blíží; přitažlivost měsíce nabývala tedy převahy nad přitažlivostí zemskou. Nastalo tedy padání koule k měsíci, posud sice zcela neznamenné, neb při volném pádu neobnášelo by víc než 590 tisícín jedné čárky za sekundu, avšak zponenáhla se stávalo znatnějším, vrchol koule obrátil se k zemi a rychlostí přibývajícím měla již až na měsíc dopadnouti. Nic nepřekáželo již št'astnému vykonání znamenité pouti a Nikol i Ardan sdíleli tedy plným srdcem radost, kteráž z tváře Barbikana zářila.

Vznik a vývoj
vesmíru

Rikard von Unge

Obecná teorie
relativity

Principy

Zrychlení

Čas

Důkazy

Matematické
pomůcky

Gravitace

Kosmologie

Modely

Fyzika

Laboratoř vesmírů

Ingredience

Mícháme a necháme
vařit

Ze Země na Měsíc, Jules Verne, (1870)

Vznik a vývoj
vesmíru

Rikard von Unge

Obecná teorie
relativity

Principy

Zrychlení

Čas

Důkazy

Matematické
pomůcky

Gravitace

Kosmologie

Modely

Fyzika

Laboratoř vesmírů

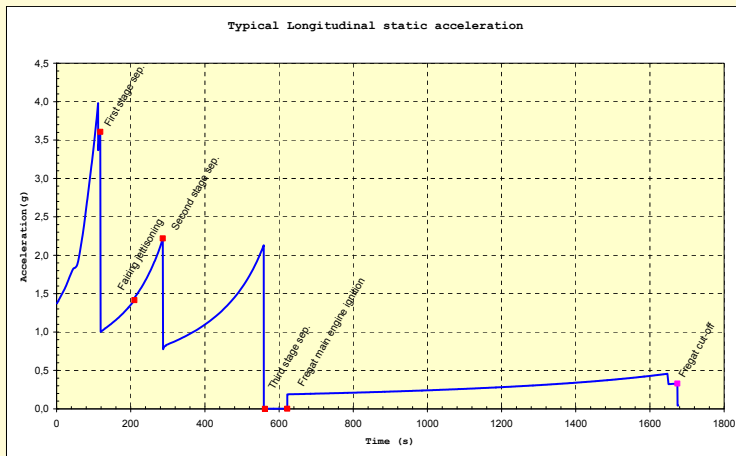
Ingredience

Mícháme a necháme
vařit

Let rakety

Vznik a vývoj
vesmíru

Rikard von Unge

Obecná teorie
relativity

Principy

Zrychlení

Čas

Důkazy

Matematické
pomůcky

Gravitace

Kosmologie

Modely

Fyzika

Laboratoř vesmírů

Ingredience

Mícháme a necháme
vařit

The vomit comet

Vznik a vývoj
vesmíru

Rikard von Unge

Obecná teorie
relativity

Principy

Zrychlení

Čas

Důkazy

Matematické
pomůcky

Gravitace

Kosmologie

Modely

Fyzika

Laboratoř vesmírů

Ingredience

Mícháme a necháme
vařit

Co je to čas?

Vznik a vývoj
vesmíru

Rikard von Uнге

Obecná teorie
relativity

Principy

Zrychlení

Čas

Důkazy

Matematické
pomůcky

Gravitace

Kosmologie

Modely

Fyzika

Laboratoř vesmírů

Ingredience

Mícháme a necháme
vařit

Co je to čas?

Čas je to, co měříme svými smartfony!

Vznik a vývoj
vesmíru

Rikard von Unge

Obecná teorie
relativity

Principy

Zrychlení

Čas

Důkazy

Matematické
pomůcky

Gravitace

Kosmologie

Modely

Fyzika

Laboratoř vesmírů

Ingredience

Mícháme a necháme
vařit

Co je to čas?

Čas je to, co měříme svými smartfony!

Vznik a vývoj
vesmíru

Rikard von Unge

Obecná teorie
relativity

Principy

Zrychlení

Čas

Důkazy

Matematické
pomůcky

Gravitace

Kosmologie

Modely

Fyzika

Laboratoř vesmírů

Ingredience

Mícháme a necháme
vařit

Princip souřadnicové invariance

Fyzika nezávisí na volbě souřadnic

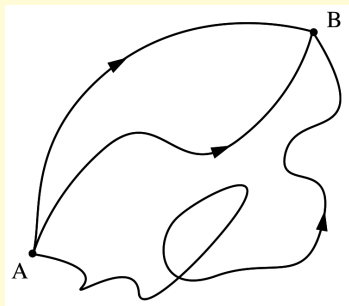

Princip maximálního vlastního času

Nezrychlený pozorovatel vždy měří nejdelší čas

Různí pozorovatelé, různé časy

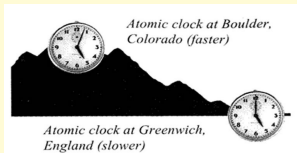
Tři lidé opustí bod A současně a setkají se potom současně v bodu B. Cestou měří vzdálenost, kterou ujdou, a dobu, za kterou vzdálenost urazí.

Obecně platí, že nejenom jejich vzdálenosti, ale i jejich časy se budou lišit.

Důkazy?

Mezinárodní atomový čas (TAI, temps atomique international) je souřadnicový čas definovaný pomocí atomových hodin. Údaje z více než 200 atomových hodin (EAL, Echelle Atomique Libre) se **od roku 1977 relativisticky (kvůli započtení gravitační dilatace času) přepočítávají z vlastního času hodin na rotující geoid (střední hladinu moře)**. Jeho plynutí tak není závislé ani na periodě rotace Země ani na výšce umístění atomových hodin, jako u lokálního měření atomového času. Tento čas představuje v současné době nejpřesnější dosažitelnou časovou stupnici. (Wikipedia)

article

Nature **268**, 301 - 305 (28 July 1977); doi:10.1038/268301a0

Measurements of relativistic time dilatation for positive and negative muons in a circular orbit

J. BAILEY¹, K. BORER², F. COMBLEY³, H. DRUMM⁴, F. KRIENEN⁵, F. LANGE⁶, E. PICASSO⁷, W. VON RUDEN⁸, F. J. M. FARLEY⁹, J. H. FIELD¹⁰, W. FLEGEL¹¹ & P. M. HATTERSLEY¹²

¹Daresbury Laboratory, Warrington, Lancashire, UK

²Physikalisches Institut, Universität Bern, Bern, Switzerland

³Department of Physics, University of Sheffield, Sheffield, UK

⁴European Organization for Nuclear Research, Geneva

⁵European Organization for Nuclear Research, Geneva

⁶Institut für Physik der Universität Mainz, Mainz, FRG

⁷European Organization for Nuclear Research, Geneva

⁸Institut für Physik der Universität Mainz, Mainz, FRG

⁹Royal Military College of Science, Shrivenham, Wiltshire, UK

¹⁰European Organization for Nuclear Research, Geneva

¹¹European Organization for Nuclear Research, Geneva

¹²Department of Physics, University of Birmingham, Birmingham, UK

The lifetimes of both positive and negative relativistic ($\gamma = 29.33$) muons have been measured in the CERN Muon Storage Ring with the results $\tau^+ = 64.419 (58) \mu\text{s}$, $\tau^- = 64.368 (29) \mu\text{s}$. The value for positive muons is in accordance with special relativity and the measured lifetime at rest: the Einstein time dilation factor agrees with experiment with a fractional error of 2×10^{-3} at 95% confidence. Assuming special relativity, the mean proper lifetime for μ^- is found to be $\tau_0^- = 2.1948(10) \mu\text{s}$ the most accurate value reported to date. The agreement of this value with previously measured values of τ_0^+ confirms CPT invariance for the weak interaction in muon decay.

Obecná teorie
relativity

Principy
Zrychlení
Čas

Důkazy
Matematické
pomůcky
Gravitace

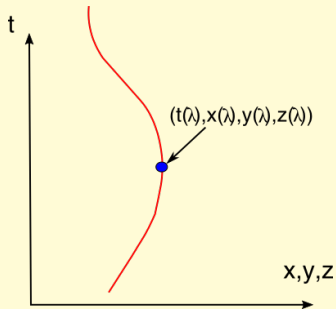
Kosmologie

Modely
Fyzika

Laboratoř vesmíru

Ingredience
Mícháme a necháme
vařit

Fyzikální děje popisujeme v čtyřdimenzionálním prostoru.

Čtyři reálné funkce parametru λ úplně popisují pohyb jednoho pozorovatele.

Obecná teorie
relativity

Principy

Zrychlení

Čas

Důkazy

Matematické
pomůcky

Gravitace

Kosmologie

Modely

Fyzika

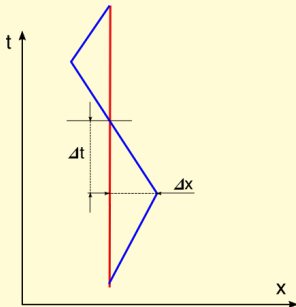
Laboratoř vesmírů

Ingredience

Mícháme a necháme
vařit

Časy a délky měříme **metrikou**

$$(\Delta s)^2 = (\Delta t)^2 + (\Delta x)^2 + (\Delta y)^2 + (\Delta z)^2$$

Obecná teorie
relativity

Principy

Zrychlení

Čas

Důkazy

**Matematické
pomůcky**

Gravitace

Kosmologie

Modely

Fyzika

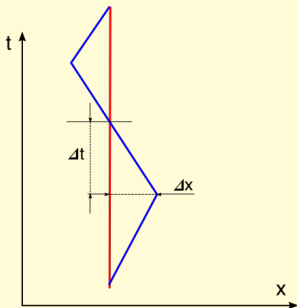
Laboratoř vesmírů

Ingredience

Mícháme a necháme
vařit

Časy a délky měříme **metrikou**

$$(\Delta s)^2 = (\Delta t)^2 - (\Delta x)^2 - (\Delta y)^2 - (\Delta z)^2$$

$$(\Delta t)^2 - (\Delta x)^2 \leq (\Delta t)^2 \leq (\Delta t)^2 + (\Delta x)^2$$

Nezrychlený pozorovatel měří nejdelší čas!

Obecná teorie
relativity

Principy

Zrychlení

Čas

Důkazy

**Matematické
pomůcky**

Gravitace

Kosmologie

Modely

Fyzika

Laboratoř vesmírů

Ingredience

Mícháme a necháme
vařit

Homogenita (vesmír vypadá všude stejně) a **Isotropnost** (vesmír vypadá stejně ve všech směrech) znamená, že metrika nemůže vypadat jinak než

$$ds^2 = -dt^2 + a(t)^2 \left(\frac{dr^2}{1 - kr^2} + r^2 d\theta^2 + r^2 \sin^2 \theta d\phi^2 \right)$$

Metrika závisí jenom na jednu neznámou funkci o jedné proměnné $a(t)$. Je to škálovací faktor. Všechny délky jsou úměrné $a(t)$.

$$L = a(t) \int_{r_0}^{r_1} \frac{dr}{\sqrt{1 - kr^2}}$$

Obecná teorie
relativity

Principy

Zrychlení

Čas

Důkazy

Matematické
pomůcky

Gravitace

Kosmologie

Modely

Fyzika

Laboratoř vesmírů

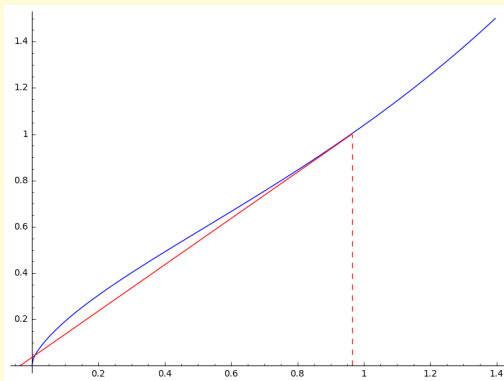
Ingredience

Mícháme a necháme
vařit

Znalostí $a(t)$ známe celý vývoj vesmíru od začátku do konce.
Takto vypadá škálovací faktor pro náš vesmír.

Obecná teorie
relativity

Principy

Zrychlení

Čas

Důkazy

Matematické
pomůcky

Gravitace

Kosmologie

Modely

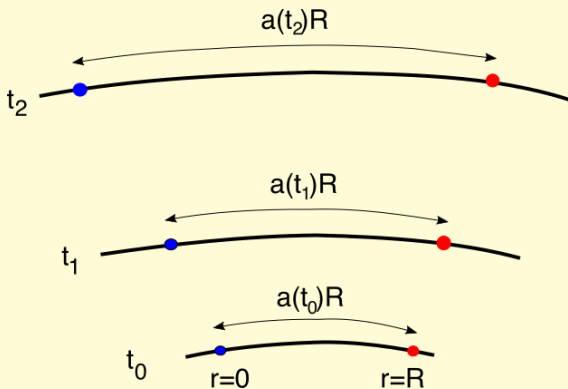
Fyzika

Laboratoř vesmírů

Ingredience

Mícháme a necháme
vařit

Rychlost expanze ($k=0$)

Relativní rychlost je úměrná R

$$v = R\dot{a}$$

Hubblův parametr

Důležitý pojem, Hubblův parametr: $H(t) = \frac{\dot{a}(t)}{a(t)}$.

$$v_0 = R\dot{a}(t_0) = \underbrace{Ra_0}_{\text{vzdálenost}} \left(\frac{\dot{a}}{a} \right)_{t=t_0}$$

Relativní rychlost mezi námi a vzdáleným objektem je úměrná dráze Ra_0 a konstanta úměrnosti je Hubblův parametr H_0 .

Nejpřesnější hodnota Hubblova parametru je

$$H_0 = 67.8 \frac{\text{km}}{\text{s Mpc}}$$

Obecná teorie
relativity

Principy

Zrychlení

Čas

Důkazy

Matematické
pomůcky

Gravitace

Kosmologie

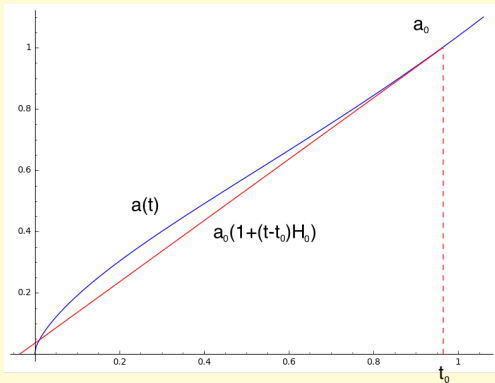
Modely

Fyzika

Laboratoř vesmírů

Ingredience

Mícháme a necháme
vařit

Stáří vesmíru se jednoduše počítá

$$1 + (t_{VT} - t_0)H_0 = 0 \Rightarrow t_0 - t_{VT} = \frac{1}{H_0}$$

Obecná teorie
relativity

Principy

Zrychlení

Čas

Důkazy

Matematické
pomůcky

Gravitace

Kosmologie

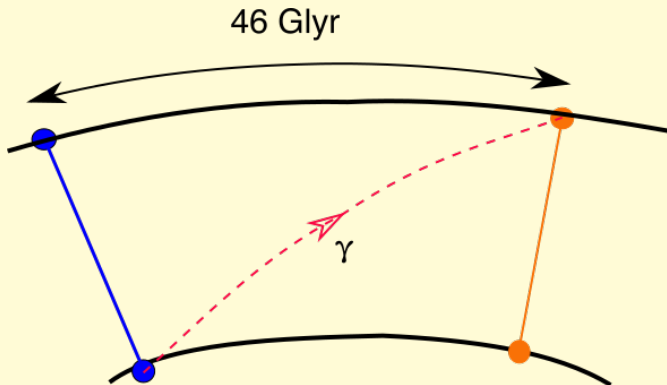
Modely

Fyzika

Laboratoř vesmírů

Ingredience

Mícháme a necháme
vařit

Momentálně vidíme světlo pocházející ze zdrojů *ted'* vzdálené $46 \cdot 10^9$ světelných let.

Obecná teorie
relativity

Principy

Zrychlení

Čas

Důkazy

Matematické
pomůcky

Gravitace

Kosmologie

Modely

Fyzika

Laboratoř vesmírů

Ingredience

Mícháme a necháme
vařit

Různé typy hmot mají různé časové závislosti

$$\epsilon(t) = \epsilon_0 \left(\frac{a_0}{a(t)} \right)^{3(1+w)}$$

kde

$$w = \begin{cases} \frac{2}{3} & \text{Nerelativistická hmota} \\ \frac{1}{3} & \text{Záření} \\ 0 & \text{Prach} \\ -1 & \text{Kosmologická konstanta} \end{cases}$$

Řešením Einsteinových rovnic zjistíme $a(t)$, a tím popis celého jednoho vesmíru od začátku do případného konce

Obecná teorie
relativity

Principy

Zrychlení

Čas

Důkazy

Matematické
pomůcky

Gravitace

Kosmologie

Modely

Fyzika

Laboratoř vesmírů

Ingredience

Mícháme a necháme
vařit

Obecná teorie
relativity

Principy

Zrychlení

Čas

Důkazy

Matematické
pomůcky

Gravitace

Kosmologie

Modely

Fyzika

Laboratoř vesmírů

Ingredience

**Mícháme a necháme
vařit**